

طراحی الگوی تبیین عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی در ایران با رویکرد فراترکیب

محسن نیازی^۱، علی فرهادیان^۲، زهرا اسماعیل زاده قمصری^۳، فاطمه علیپور فیروزآباد^۴

چکیده

آموزش شهروندی مستلزم رشد و پرورش دادن ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به تفاوت‌هاست. آموزش شهروندی افراد را توانمند می‌سازد تا به‌عنوان یک شهروند فعال در جامعه ایفای نقش کنند. این توانمندی از طریق ایجاد دانش، مهارت و نگرش در افراد ممکن می‌شود. بر همین اساس هدف پژوهش حاضر، شناسایی عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی از طریق مدل کیفی فراترکیب است. بدین صورت پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و محقق پس از بازبینی مقالات مرتبط آن‌ها را با یکدیگر ترکیب کرده است. در این راستا پس از بررسی‌های اولیه و نظر اساتید این حوزه، ۲۹ مقاله از میان ده‌ها مقالهٔ رصدشده در پایگاه‌های اطلاعاتی به‌عنوان جامعه آماری انتخاب و مورد بررسی و ارزیابی دقیق صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که ۹ مؤلفه درخصوص عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی شناسایی شده که پس از طی مراحل متعدد، مدل مفهومی مرتبط با این موضوع ارائه شده است. این مؤلفه‌ها شامل عوامل دین‌داری، اجتماعی، اقتصادی، روانی، سیاسی، زیست‌محیطی، فرهنگی، آموزشی و جمعیتی شناختی است. فهم نتایج این مطالعه که ماحصل تحقیقات پیشین بوده است، می‌تواند به‌عنوان راهنمایی جامع برای محققان در این حوزه عمل کند.

کلیدواژه‌ها: آموزش، آموزش شهروندی، تربیت شهروندی، فرهنگ شهروندی، فراترکیب.

۱. استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
۲. دانشیار، گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشکده مدیریت، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، نویسنده مسئول: zahraesmailzadeh.1377@gmail.com
۴. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

۱. مقدمه

آموزش یکی از منابع زیربنایی برای توسعه و پیشرفت جوامع است که به منظور ارتقای کیفیت و توانمندسازی هر انسانی باید در دسترس او باشد. در دوران ما آموزش به عنوان مؤثرترین ابزار جوامع برای ورود به چالش‌های آینده است و اصولاً در پرتو آموزش امروز، دنیای فردا شکل خواهد گرفت (رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹). دانتون از پیشروان انقلاب کبیر فرانسه در اهمیت آموزش می‌گوید: بعد از نان، آموزش نخستین نیاز ملت است (نوابخش و ارجمندسیاه‌پوش، ۱۳۸۸). آموزش فرایند تسهیل یادگیری یا کسب دانش، مهارت، ارزش، اخلاق، اعتقادات و عادت‌هاست. سیف (۱۴۰۰) بیان می‌کند آموزش به هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طراحی شده گفته می‌شود که هدف آن ایجاد یادگیری در یادگیرندگان است. آموزش تعلیمات منطقی است که در جهت ایجاد آمادگی برای اجرای امور زندگی، از جمله زندگی در شهر و روستا آموخته می‌شود. میان سطح آموزش اشخاص در جامعه و قابلیت آن جامعه برای پیشرفت در عرصه‌های گوناگون از جمله اقتصادی و سیاسی نوعی همبستگی وجود دارد (دانشنامه جامع مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۷: ۱۶). فرایند آموزش به طور کلی به دو صورت رسمی و غیررسمی به انجام می‌رسد. آموزش رسمی در اغلب موارد مترادف آموزش تحصیلی است؛ در مقابل، آموزش غیررسمی شامل تمام فعالیت‌های آموزشی سازمان‌یافته خارج از نظام رسمی آموزش است و به منظور خدمت آموزشی به مخاطبان معین طراحی و اجرا می‌شود (رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹). اجتماع و فرهنگ انسانی به وسیله ساختارهای اجتماعی، در حال تغییر است و جنبه‌های مختلف زندگی با تغییرات روزبه‌روز، خود موجب شده مردم برای ادامه حیات اجتماعی خود ملزم به آموزش شوند و بدون آموزش امکان ادامه دادن نداشته باشند.

آموزش از ارکان اصلی رشد شخصیت و تحکیم و تقویت نظام ارزشی، عملی و انسانی هر جامعه محسوب می‌شود. تربیت و آموزش در هر نهاد اجتماعی، منجر به اجتماعی شدن

در ابعاد مختلف می‌گردد و آموزش شهروندی نیز در این مقاله می‌گنجد. فرایند آموزش و پرورش شهروندی در قالب مهارت‌های زندگی انسانی و جمعی به صورت برنامه‌ریزی آشکار و پنهان در نهادهای آموزشی مورد مطالعه قرار می‌گیرد (نیازی و جعفرپور، ۱۳۹۳). به تعبیر تورنی، منظور از آموزش شهروندی، عبارت است از فرایند انتقال دانش‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌های لازم برای مشارکت و ثبات سیاسی جامعه از یک نسل به نسل دیگر. آموزش شهروندی به تمام جوانب اخلاقی، زیست‌محیطی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی پرداخته و مباحثی چون مردم‌سالاری دینی، حقوق، مسئولیت‌ها، تحمل، صبر و احترام را در بر می‌گیرد (فرمی‌نی فراهانی، ۱۳۸۹: ۳).

آموزش شهروندی مستلزم رشد و پرورش دادن ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به تفاوت‌هاست (لطف‌آبادی، ۲۰۰۶: ۴).

از نظر پیتر بلاو و تربیت و آموزش شهروندمدارانه، نباید دربرگیرنده نفع فردی باشد؛ بلکه باید این آموزش‌ها راهی بر مساوات‌طلبی و برابری شهروندی باشد. این آموزش‌ها باید به روابط اجتماعی بین افراد و روابط افراد و نهادهای ساختار نظام اجتماعی مربوط باشد. به طور کلی، نهادهای آموزشی و پرورشی هر جامعه از طریق این تعلیمات، به دنبال جامعه‌پذیری عمومی، ادغام و سازگاری اجتماعی شهروندان است (اسلر، ۱۹۹۷: ۵).

در جوامع امروزی، بخش مهمی از مسئولیت آموزش افراد در جهت پذیرش نقش‌های مختلف و نیز آموزش مدنی به عهده آموزش و پرورش است. این نهاد ویژه خود دارای دو کار ویژه مهم است: نخست، آماده‌سازی افراد برای احراز مشاغل و حرف‌گوناگون؛ دوم،

آموزش افراد از حیث نحوه زیست اجتماعی؛ یعنی مجموعه حقوق و تکالیفی که فرد بایست در حق خود و دیگران رعایت کند (حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳: ۳). آموزش شهروندی و آشناسازی دانش آموزان با حقوق شهروندی، زمینه و بستر مناسب را برای یک شهروند خوب بودن، برقراری نظم و امنیت در جامعه، افزایش میزان مشارکت مدنی افراد، رعایت حقوق سایر شهروندان و ارتقای فضیلت جامعه شهری میسر می‌کند و سطح فرهنگ، اندیشه و معلومات افراد را بالا می‌برد (سپیانی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳ به نقل صباغی و سعادت‌مند، ۱۳۹۲).

اهداف آموزش شهروندی عبارت است از: ارتقای دانایی‌ها، خواسته‌ها و توانمندی‌های شهروندان در راستای زندگی سالم و حیات اجتماعی مطلوب با تأثیر در ابعاد:

۱. بینش (ژرف‌اندیشی، جامع‌نگری، تعادل در واقع‌بینی و آرمان‌گرایی در امور شهری و...)

۲. دانش (افزایش اطلاعات و آگاهی‌ها و...)

۳. منش (درک متقابل، انصاف، پذیرش، انعطاف‌پذیری، وفای به عهد، صرفه‌جویی، وجدان کار و...)

۴. روش (همیاری، تعاون و مشارکت)

۵. کنش و رفتار (رعایت نظم، انضباط اجتماعی، دقت عمل، انجام وظایف و مسئولیت‌ها، امر به معروف و نهی از منکر و...) (نظام‌نامه جامع آموزش و مشارکت‌های شهروندی شهرداری تهران، ۱۳۸۵: ج ۱، ۱۰).

البته باید توجه داشت که آموزش شهروندان در هر کشوری متأثر از مجموع عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است که هر یک از آن‌ها در شکل دادن آموزش‌های شهروندی، نقش حیاتی ایفا می‌کنند. نمی‌توان آموزش شهروندان یک جامعه را به‌طور انتزاعی و دور از حوزه نفوذ فرهنگی و اجتماعی در نظر گرفت (آقازاده، ۱۳۸۵ الف: ۳). آموزش شهروندی مهم‌ترین عامل مؤثر در دگرگونی طرز نگرش و رفتار بشری است که در مسیر رشد اقتصادی، بهبود کیفیت زندگی، ایجاد دانش و مهارت، تأمین فرصت‌های شغلی و

افزایش تولید جامعه به کار گرفته می‌شود (رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹: ۴). از آنجاکه ضرورت نگرش جامع و نظام‌مند در شناسایی و دسته‌بندی عوامل و مؤلفه‌های مختلف در زمینه آموزش شهروندی بسیار اهمیت دارد و مورد توجه بسیاری از متصدیان اجرایی کشورهاست و با توجه به اینکه مطالعه جامعی که بتواند عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی و فعالیت پژوهشگران در این زمینه را رصد کند وجود ندارد، تحقیق حاضر به کشف عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی و کاربردی بودن پژوهش‌های انجام‌شده پرداخته و در این راستا تلاش می‌شود با استفاده از رویکرد فراترکیب، مدلی جامع از عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی ارائه شود. قابل ذکر است از جمله نوآوری‌های پژوهش حاضر این است که در زمینه آموزش شهروندی پژوهش‌های متعددی به صورت کمی انجام شده است؛ اما به صورت رویکرد کیفی و در قالب روش فراترکیب، پژوهش‌چندانی انجام نشده است.

۲. مبانی نظری

در ادبیات حوزه شهروندی تعاریف گوناگونی از صاحب‌نظران مختلف وجود دارد. آموزش شهروندی عبارت است از: شناسایی ارزش‌ها و توضیح مفاهیم به منظور ایجاد مهارت‌ها و گرایش‌های مورد نیاز برای درک و شناخت وابستگی‌های انسان، فرهنگ و شهرنشینی. تربیت شهروندی با ایجاد دانش، مهارت و نگرش افراد را توانمند کرده تا به‌عنوان شهروند فعال در جامعه مشارکت کند (فرمی‌فراهانی، ۱۳۸۹). دانش شهروندی شامل مهارت‌های عقلانی مورد نیاز برای فهم، مقایسه و ارزیابی عملکرد دولت و شهروندان، مهارت شهروندی شامل مهارت مشارکت شهروندان در خط‌مشی دولت و نگرش شهروندی شامل ویژگی‌های شخصیتی و تعهدات مورد نیاز مانند احترام به ارزش افراد، صداقت و شکیبایی است (گویکلی، ۲۰۰۰؛ به نقل از فرمی‌فراهانی، ۱۳۸۹).

ازسوی دیگر، تغییرات روزافزون در وضعیت سیاسی، اجتماعی و آموزشی بسیاری از جوامع، موضوع چالش‌برانگیزی به نام آموزش شهروندی را مطرح نموده است (ترنی-پرتا^۲

و همکاران، ۱۹۹۱: ۱۳).

دغدغه توجه به آموزش شهروندی در دهه‌های اخیر، بین متولیان حوزه تعلیم و تربیت و سایر افراد ذی‌صلاح بیانگر آغاز توجه به موضوع تربیت و آموزش شهروندی است. از این‌رو به بحث آموزش شهروندی در اکثر کشورهای جهان توجه شده و برنامه‌هایی از جمله برنامه آموزشی مبتنی بر صلح جهانی که یونسکو آن را تهیه و تدوین کرده، در کانون توجه صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و جامعه‌شناسان قرار گرفته است (دارابی و همکاران، ۲۰۱۷).

امیل دورکیم^۱ در کتاب *جامعه‌شناسی تربیتی و تاریخ فرهنگ و تربیت در اروپا*، آموزش شهروندی را از طریق کسب مهارت و دانش‌های منتقل شده از نسل‌های بزرگ‌تر به نسل‌های بعدی برای زندگی اجتماعی تلقی می‌کند و بر این باور است که تربیت و آموزش شهروندان باید به دست صاحب‌نظران عرصه فرهنگ و اقتصاد صورت پذیرد (فرمیهنی فراهانی، ۱۳۸۹).

نظریه یادگیری اجتماعی یا مشاهده‌ای: این نظریه برای اولین بار از سوی آلبرت باندورا^۲ ارائه شد. او اجتماعی شدن افراد را فرایندی می‌داند که از تولد تا هنگام مرگ آنان استمرار دارد؛ بدین‌گونه که انسان‌ها همواره در حال یادگیری و خوداصلاحی هستند و برای این منظور از الگوهای رفتاری و موجودات اطراف خود بهره می‌گیرند؛ یعنی با محیط فرهنگی، اجتماعی و اطرافیان خود پیوسته در تعامل و ارتباطاند و از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند (معمدنزاد، ۱۳۷۱: ۱۴).

آموزش شهروندی حائز اهمیت اساسی در زندگی است؛ زیرا افراد جامعه باید یاد بگیرند که به‌نحوی مؤثر در بهبود بخشیدن به امور گوناگون جامعه محلی، ملی و جهانی مشارکت کنند. این آموزش‌ها می‌تواند توسط خانواده، مدرسه و رسانه‌های همگانی و سایر نهادهای اجتماعی مثل شهرداری‌ها انجام بگیرد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵: ۳۶).

1. Emile Durkheim
2. Albert Bandura

دیدگاه سدلر، نظام تعلیم و تربیت شهروندی در هر کشوری متأثر از مجموعه عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، فنی و اقتصادی است که هر یک از آن‌ها به‌نوبه خود در شکل دادن به آموزش‌های شهروندی نقش حیاتی ایفا می‌کنند. وی به این نکته اشاره می‌کند که نمی‌توان آموزش شهروندان یک جامعه را به‌طور انتزاعی و دور از حوزه نفوذ فرهنگی و اجتماعی در نظر گرفت و مجموعه منسجمی از عقاید و آرای تربیتی قالب در آن جامعه را مورد بررسی قرار داد. به سخن دیگر، این آموزشگر فرانسوی اعتقاد دارد که اهداف، روش و محتوای آموزش‌های شهروندی در هر جامعه از جمله سیاست، اقتصاد، مذهب و به‌خصوص با بنیادهای فکری و اندیشه‌های تربیتی متعلق به آن جامعه رابطه‌ای تنگاتنگ دارد که آن را یک رابطه دیالکتیکی (یعنی هم تأثیر می‌پذیرد و هم تأثیر می‌گذارد) می‌نامد (نقی‌زاده و امیدی، ۱۳۹۶: ۹).

هودسن^۲ (۲۰۰۱) آموزش شهروندی را شامل هر نوع تأمل درباره شهروندی می‌داند. تاریخ موجود آموزش شهروندی را می‌توان از دو منظر نگرین: الف) تأکید بر بعد سیاسی و حکومتی در آموزش شهروندی؛ بعضی از پژوهشگران مانند ترنی-پرتا بر جنبه سیاسی شهروندی تأکید دارند. مثلاً تربیت شهروندی به آن بخش از فعالیت‌های تربیتی اطلاق می‌شود که در اشکال رسمی و غیررسمی، افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه سیاسی آماده می‌کند. ب) مانند هودسن در چشم‌انداز ملی، فلسفه اصلی تربیت شهروندی را دستیابی به مقاصد چون وفاداری به ملت، افزایش دانش و آگاهی افراد از تاریخ و ساختار مؤسسات سیاسی، ایجاد نگرش مثبت نسبت به قدرت و اقتدار مقابل قانون و هنجارهای اجتماعی، سیاسی، تسلیم اعتقاد به ارزش‌های بنیادین جامعه نظیر تساوی، برابری، علاقه، مشارکت سیاسی و مهارت در تجزیه و تحلیل ارتباطات سیاسی است (به نقل از قائدی، ۱۳۸۵: ۱۹۱).

رونی^۱ (۲۰۰۷) آموزش شهروندی را به موارد زیر تقسیم می‌کند:

- دانش و درک عناوینی مانند قوانین، فرایند دموکراسی، حقوق انسان‌ها، اقتصاد و مفاهیمی اساسی مانند عدالت اجتماعی، آزادی و برابری و....
- ارزش‌ها و اخلاقیات مانند احترام به عدالت، دموکراسی، توانایی دفاع از دیدگاه‌ها، کمک به دیگران و....
- مهارت‌هایی مانند مهارت‌های زندگی و مهارت‌های اجتماعی، توصیف عقاید و بیان احساسات و تفکر انتقادی و مشارکت در امور اجتماعی و....

همان‌طور که کوریا^۲ (۲۰۰۲)، مک‌گوان^۳ (۲۰۰۶) و رونی (۲۰۰۷) اذعان داشته‌اند، از مقوله‌های مهم در امر آموزش شهروندی، آموزش مهارت‌های ارتباط شفاهی است که از ضروری‌ترین نیازهای اساسی و اجتماعی انسان محسوب می‌شود.

به‌طور کلی، آموزش و تربیت شهروندی را می‌توان به دو دسته رویکرد محافظه‌کارانه و رویکرد پیشرفت‌گرا تقسیم نمود. بنابراین تربیت شهروندی ممکن است برای حفظ وضع موجود (محافظه‌کارانه) و یا توانمند کردن افراد برای ایجاد تغییرات (پیشرفت‌گرا) به کار رود. به عبارتی، در رویکرد محافظه‌کار، تربیت شهروندی باید ساختار موجود اجتماعی را بپذیرد و نظم اجتماعی را تنظیم نماید. همچنین در رویکرد پیشرفت‌گرا تأکید بر تحولات و عدالت اجتماعی است و تلاش برای ایجاد فرصتی به‌منظور مشارکت فعال به‌عنوان عضوی از اجتماع مورد توجه قرار می‌گیرد (نقی‌زاده و امیدی، ۱۳۹۶: ۱۰). هر جامعه‌ای در هر دوره زمانی، موافق مقتضیات خود، از انسان‌هایی که عضو آن هستند مطالبات معینی دارد. بنابراین در پرتو فعالیت‌های هدفمند جامعه سعی بر آن دارد که شهروندان خود را مجهز به مهارت‌هایی نماید که بتواند در عرصه زندگی فردی، اجتماعی و اقتصادی نقش مؤثری ایفا کند (آریان‌پور، ۱۳۸۵ به نقل از آقازاده، ۱۳۸۵ ب).

1. Ronnie
2. Korea
3. McGowan

۳. پیشینه تحقیق

در پژوهش نیکنامی و مدانلو (۱۳۸۷) با تعیین مؤلفه‌های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی، برای ارائه چارچوب نظری مناسب با اشاره به مؤلفه‌های آموزش شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان، حیطه‌های رفتار اجتماعی و سیاسی با ۱۷/۸ قانون‌مندی و قانون‌گرایی با ۱۵/۳، رفتار ملی - مذهبی با ۱۰/۸ و حیطه زیست‌محیطی و توسعه پایدار با ۹/۱ تبیین واریانس به‌عنوان حیطه‌های اصلی آموزش شهروندی به‌شمار آمده‌اند.

رفیعی و لطفی (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی میزان تأثیر آموزش‌های شهروندی در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری در ابعاد مختلف آن (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی)، از دیدگاه ساکنان منطقه ۵ شهر تهران پرداختند. نتایج این پژوهش نشان دادند توسعه باید دقیقاً در مرکز تمامی برنامه‌های آموزش شهروندی قرار گیرد و به‌دلیل آنکه زیربنای توسعه شهری و به‌تبع آن توسعه ملی، توسعه در هریک از بخش‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی می‌باشد، برای رسیدن به توسعه در هریک از بخش‌ها نیاز به آموزش، ضروری است و از آنجاکه انسان، محور توسعه محسوب می‌شود، نیاز به آموزش بیش از پیش اهمیت دارد. این آموزش می‌تواند در ابعاد مختلف صورت گیرد.

یوسفی (۱۳۹۳) در پژوهش «جایگاه و نقش آموزش و پرورش در فرایند توسعه پایدار» نتیجه گرفته است که رشد و توسعه در کشورهای گوناگون، در گرو توسعه پایدار به آن کشورهاست. بنابراین دستیابی به توسعه پایدار نیازمند برنامه‌ریزی در هریک از سطوح اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی است. انسان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های توسعه پایدار در مرکز توجه است و نیاز به آموزش دارد. با توجه به اینکه آموزش نیز از مؤلفه‌های توسعه پایدار به‌شمار می‌رود، آموزش به‌طور عام و آموزش و پرورش به‌طور خاص می‌تواند نقش مؤثری در توسعه پایدار داشته باشد. در واقع آموزش و پرورش به‌عنوان زیربنایی‌ترین نهاد در جامعه، شرط اصلی و تردیدناپذیر توسعه همه‌جانبه کشور است. آموزش و توسعه رابطه دوسویه‌ای باهم دارند؛ از یک‌سو آموزش بسترساز توسعه است و

از سوی دیگر، توسعه لازمه تحول اساسی در نظام آموزشی است. لذا ضرورت دارد هر جامعه‌ای که به توسعه پایدار می‌اندیشد، آموزش مطلوب را در رأس برنامه‌های خود قرار دهد.

جهانیان و احمدی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «نقش آموزش شهروندی بر میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان‌های آموزشی» دریافتند که بین آموزش شهروندی در ابعاد دانایی محوری، مسئولیت‌پذیری، وطن‌دوستی، قانون‌مداری، مشارکت، انتقادپذیری و میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان‌های آموزشی، رابطه معناداری وجود دارد.

شاطریان و آقابرگی (۱۳۹۴) در مقاله «نقش آموزش شهروندی در تحقق توسعه پایدار شهری» نشان دادند که آموزش، اساس توسعه است و آموزش شهروندی مهارت‌هایی را برای ایجاد قوانین و تغییر آن‌ها در فرد ایجاد می‌کند و آگاهی‌های عمومی شهروندان را افزایش داده، موجب مشارکت آن‌ها در امور جامعه می‌شود و به کاهش فقر و نابرابری نیز کمک می‌کند. بدین ترتیب آموزش شهروندی در مقاطع مختلف سبب توسعه اقتصادی، توسعه فرهنگی، توسعه اجتماعی و توسعه زیست‌محیطی جامعه می‌شود.

پورموسی و مدیری (۱۳۹۵) در مقاله «آموزش شهروندی و نقش آن در تحقیق و توسعه پایدار شهرهای جدید (نمونه موردی: شهر جدید اندیشه)» نشان دادند که توسعه بایستی دقیقاً در مرکز تمامی برنامه‌های آموزش شهروندی قرار گیرد و به دلیل آنکه زیربنای توسعه شهری و به تبع آن توسعه ملی، توسعه در هریک از بخش‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی است، برای رسیدن به توسعه در هریک از بخش‌ها نیاز به آموزش، ضروری به نظر می‌رسد و از آنجاکه انسان محور توسعه محسوب می‌شود، نیاز به آموزش برای انسان بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد که این آموزش می‌تواند در ابعاد مختلفی صورت گیرد.

تیمورنژاد و همکارانش (۱۳۹۶) به بررسی «عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی با تأکید بر توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: شهرداری زنجان)» پرداختند. یافته‌ها حکایت از آن

داشتند که همه عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی (رفتارهای مبتنی بر کنش‌های اجتماعی/سیاسی، قانون‌پذیری و قانون‌گرایی، رفتارهای مبتنی بر آموزه‌های دینی و ملی و رفتارهای مبتنی بر حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار، در سطح ۰/۰۵ معنادار هستند.

لی ونگ ان (۱۹۹۹) در پژوهش «ویژگی‌های شهروندی برای قرن جدید در آسیا» آگاهی از مسائل، حوادث و مشکلات جاری جامعه، مشارکت فعال در مسائل، مشکلات و امور جامعه ملی و محلی، مسئولیت‌پذیر در قبال وظایف و نقش‌های تفویض‌شده، دل‌مشغولی برای رفاه و آسایش دیگران، رفتار و عملکرد مبتنی بر اصول اخلاقی، پذیرش نسبت به قدرت افرادی که دارای موقعیت مدیریتی و نظارت هستند، دارا بودن توانایی بررسی و انتقاد از عقاید و ایده‌ها، دارا بودن توانایی اتخاذ تصمیمات آگاهانه، آگاهی و دانش کافی درباره حکومت و دولت کشور خود، داشتن حس وطن‌پرستی، پذیرش و مسئولیت نسبت به مسئولیت‌های خانوادگی، آگاهی از جامعه جهانی و مسائل و روندهای آن و درنهایت، احترام به وجود تکثر و تنوع در جامعه و احترام به قوانین و مقررات و گرایش به قانون‌گرایی را برای گرایش‌های شهروند مؤثر برشمرده‌اند.

اسماعیلی و قاسمی (۲۰۰۱) پژوهشی با «آموزش‌های شهروندی به‌عنوان محوری‌ترین نیاز فرهنگی شهروندان در اصفهان» انجام دادند که یافته‌های آن نشان داد آموزش شهروندی موجب افزایش انسجام اجتماعی می‌شود و انسجام اجتماعی رابطه مستقیمی با میزان آگاهی و انتظارات اعضا از یکدیگر دارد.

کوغان (۲۰۱۴) در مقاله «مطالعه خط‌مشی‌های گرایش‌های شهروندی در دانشگاه مینه سوتای آمریکا»، با حمایت مالی بنیاد صلح ساسا کوای توکیو ژاپن اشاره نمود روندهای جهانی عمده‌ای که مردم را در این دوده متأثر می‌کند، عدم توجه به گرایش‌های شهروندی است. از این رو ضروری است برای افزایش گرایش‌های شهروندی، با این روندها مواجه شده و استراتژی‌های مناسبی را در راستای گرایش‌های شهروندی و تربیت شهروند خوب اتخاذ

گردد. از یافته‌های تحقیق وی می‌توان به بررسی ارتباط بین پابندی به فرهنگ، قانون‌گرایی و توانایی فهم، پذیرش و بردباری در خصوص تفاوت‌های فرهنگی اشاره کرد (به نقل از فتحی و مختارپور، ۱۳۹۰: ۹۶).

شرفی و طاهرپور (۲۰۰۸) در تحلیلی به بررسی «عوامل تأثیرگذار در تربیت شهروندی» پرداختند که یافته‌های آن نشان داد نهاد آموزش از طریق برنامه‌های درسی با برانگیختن مشارکت دانش‌آموزان در اداره مدرسه و فعالیت‌های فوق‌برنامه و ایجاد بستر لازم برای همکاری و مشارکت والدین در تربیت شهروندی تأثیرگذار بوده است.

قلتاش^۱ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «نقد و بررسی رویکردهای تربیت شهروندی در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی ایران در ارائه طرح برنامه درسی تربیت شهروند» نشان داد که اهداف تربیت شهروندی در حد انتظار برآورده نشده است.

دوسی، استنباج، مستی^۲ (۲۰۱۲) پژوهشی با عنوان «آموزش شهروندی در جوامع چندفرهنگی: روش‌های معلمان» انجام داده‌اند. آن‌ها یادآور شده‌اند که ادبیات بین‌المللی نشان‌دهنده کاهش مشارکت در جوامع غربی است که در آن چارچوب‌های قانونی با تغییرات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی مانند مهاجرت، نئولیبرالیسم و جهانی شدن به چالش کشیده شده است. این تغییرات نیز فرایندهای ساخت‌وساز هویت نسل‌های جدید را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ زیرا مشارکت، شهروندی و تعلق در شکل‌گیری هویت ریشه دارد و از طریق خانواده و مدرسه ایجاد می‌شود. در جوامع دموکراتیک معاصر مدارس باید مدل جدیدی از شهروندی با امکانات عضویت چندگانه ارائه دهند؛ درحالی‌که هر فرد تا حدودی محصول میراث و زمینه‌های اجتماعی خود است. در دموکراسی مدرن معاصر هرکس می‌تواند هویت خود را با یکپارچه‌سازی وابستگی‌های مختلف فرهنگی غنی سازد (به نقل از شاطریان و آقابرگی‌زاده، ۱۳۹۴).

1. Qaltash

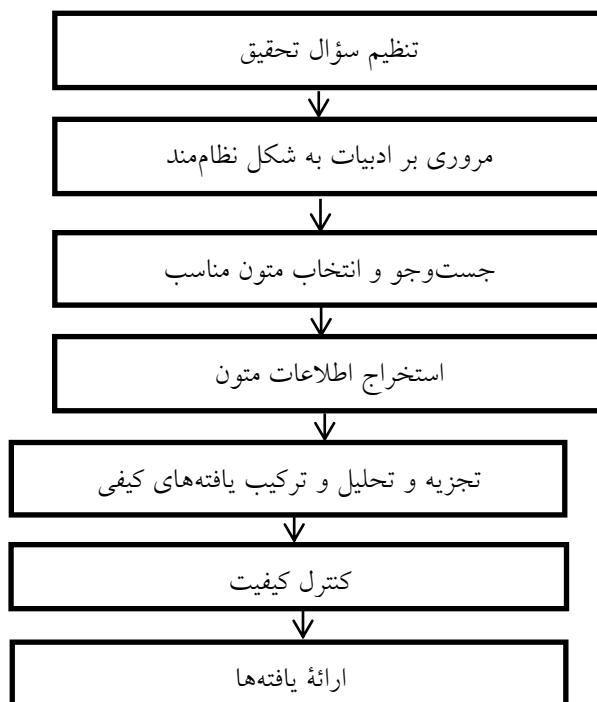
2. Ducey, Stenbach & Masti

کیننگ و جانمات^(۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «آموزش و پرورش از طریق شهروندی در مدرسه» بیان داشتند که آموزش از طریق شهروندی شامل فرصت‌های یادگیری رسمی و غیررسمی است که دانش‌آموزان را قادر به کسب مهارت‌های مدنی و دانش از طریق تجربه می‌نماید. همچنین دریافته‌اند که فعالیت‌های مدرسه می‌تواند تأثیری پایدار و مستقل در تعامل سیاسی جوانان از طریق آموزش شهروندی داشته باشد.

عبدی و شولتز^(۲۰۱۳) در پژوهشی به بررسی راه‌هایی پرداختند که جوانان را برای انجام نقش خود به‌عنوان شهروند در طیف وسیعی از کشورها در دهه دوم قرن آماده می‌کند. نتایج این پژوهش حاکی از آن بودند که در راستای آموزش‌های شهروندی، کارفرمایان به دنبال استخدام افرادی با دانش کافی در مورد تغییرات مهم در جامعه، سواد فرهنگی، قضاوت اخلاقی، ارزش‌های انسانی، مسئولیت اجتماعی و مشارکت مدنی هستند که برنامه‌های آموزش و شهروندی می‌تواند به افراد در تقویت این مهارت‌ها کمک نماید.

۴. روش‌شناسی پژوهش

تاکنون مقالات متعددی درباره آموزش شهروندی انجام شده است. این پژوهش در نظر دارد با استفاده از روش فراترکیب، مقالاتی را که تاکنون صورت پذیرفته‌است، بررسی و تجزیه و تحلیل نموده و نتایج آن‌ها را مشخص نماید. فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که یافته‌ها و نتایج مشابه را از مقالات و پژوهش‌ها مختلف بررسی، استخراج و تنظیم می‌نماید و به تحلیل یافته‌های مطالعات می‌پردازد و به‌نوعی بازنگری می‌کند. به عبارتی فراترکیب، تفسیر داده‌های اصلی مطالعه‌های منتخب است. فراترکیب با فراهم کردن یک نگرش نظام‌مند برای پژوهشگران از طریق ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف به کشف موضوع‌ها و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد و با این روش، دانش جاری را ارتقا داده، یک دید جامع و گسترده در برابر مسائل به وجود می‌آورد (سهرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶). در این پژوهش از روش فراترکیب استفاده شده است که ب ترتیب مراحل آن در ادامه بیان می‌شود:

شکل ۱: مراحل پیاده سازی روش فراترکیب (سهرابی و همکاران، ۱۳۹۰)

مرحله اول، طرح سؤال های تحقیق: برای تنظیم سؤال پژوهش از پارامترهای مختلفی مانند جامعه مورد مطالعه، چه چیزی، چه موقع و چگونگی روش استفاده می شود. در این پژوهش، سؤالات زیر مورد کاوش قرار می گیرد:

۱. مهم ترین عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی کدام است؟

۲. مهم ترین ابعاد اثرگذار بر آموزش شهروندی کدام است؟

مرحله دوم، مروری بر ادبیات به شکل نظام مند: در این مرحله کلمات کلیدی مرتبط انتخاب و در سرتاسر تحقیق تعاریف و واژه های جست و جو یا چارچوب زمانی به طور مستمر دوباره ارزیابی می گردد. بنابراین محقق جست و جوی سیستماتیک خود را بر مقالات منتشر شده در مجلات مختلف متمرکز می کند. در انتها، محقق مجموعه ای از جست و جوهای آنلاین را انجام می دهد تا مطالعات منتخب را مشخص کند. در این پژوهش، محقق

جست‌وجوی نظام‌مند خود را بر پایگاه مجلات علمی مصوب در سایت *Magiran* متمرکز کرده و واژگان کلیدی مرتبط را انتخاب نموده است.

جدول ۱: کلیدواژه‌های تحقیق (نگارندگان)

فارسی

آموزش شهروندی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، فراترکیب

مرحله سوم، جست‌وجو و انتخاب متون مناسب: در این مرحله، محقق در هر بازبینی تعدادی از مقالات را رد می‌کند که این مقالات در فرایند فراترکیب مورد بررسی قرار نمی‌گیرند و مشخص می‌کند آیا مقالات یافت‌شده متناسب با سؤال تحقیق است یا خیر. به‌منظور رسیدن به این هدف، او مجموعه مطالعات منتخب را چندین بار مورد بازبینی قرار می‌دهد تا به مقالات منتخب دست یابد. ملاک‌های انتخاب مقالات طبق معیارهای ذیل معرفی شدند:

- محل چاپ مقاله: مقالات پذیرش در پایگاه مجلات علمی مصوب در سایت

Magiran

- موضوع مد نظر: عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آموزش شهروندی؛

- حیطه کلی تحقیق: آموزش شهروندی؛

- روش تحقیق: فراترکیب؛

- محدوده زمانی تحقیق: پژوهش‌های سال ۱۳۸۵ به بعد؛

- زبان‌های مورد استفاده: فارسی.

بر مبنای برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی به بررسی کیفیت مقالات بر اساس ۱۰ معیار

ذیل پرداخته شد (هر معیار حداکثر ۵ امتیاز):

هدف پژوهش، اصول و روش‌ها، ساختار پژوهش، نمونه، مرتب‌سازی داده‌ها،

انعکاس‌پذیری، مبانی اخلاق حرفه‌ای، دقت تحقیق، تبیین روشن نتایج، نتیجه‌گیری کلی

تحقیق. نتایج نهایی مقاله نهایی به شرح ذیل است:

جدول ۲: امتیازات داده شده به مقاله منتخب (نگارندگان)

مقاله	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
نمره نهایی	۳۵	۵۰	۴۸	۴۷	۴۰	۴۲	۴۴	۴۰	۴۷	۵۰
مقاله	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
نمره نهایی	۴۰	۴۵	۴۵	۴۴	۴۳	۵۰	۴۴	۴۲	۵۰	۴۴
مقاله	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	
نمره نهایی	۴۰	۵۰	۴۸	۴۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	

در این مرحله از بین ۳۵ مقاله، ۲۹ مقاله بر اساس ۱۰ معیار ذکر شده، تأیید نهایی گردید. با توجه به نتایج حاصل شده حداکثر امتیاز داده شده به مقالات ۵۰ و حداقل امتیاز داده شده ۳۵ بوده است.

جدول ۳: نتایج گزینش مقالات نهایی (نگارندگان)

تعداد کل مقالات و منابع اولیه: ۳۵
تعداد مقالات پذیرش نشده براساس عنوان تحقیق: ۱
تعداد مقالات پذیرش نشده براساس چکیده: ۲
تعداد مقالات پذیرش نشده براساس محتوای کل تحقیق: ۲
تعداد مقالات پذیرش نشده براساس کیفیت تحقیق: ۱
تعداد مقالات پذیرفته شده نهایی: ۲۹

مرحله چهارم، تبیین استخراج نتایج: با توجه به اینکه در روش فراترکیب، پژوهشگر به طور پیوسته مقالات منتخب و نهایی شده را، به منظور دستیابی به یافته‌های اصلی و اولیه چند بار مطالعه می‌کند، در مرحله تبیین و استخراج نتایج، محتوای مقالات منتخب و نهایی شده، به منظور دستیابی به عوامل آموزش شهروندی و یافته‌های درون‌محتوایی چندین بار مرور شده و اطلاعات پژوهش‌ها در جدول ۵ بر اساس موضوع مقاله و عوامل مؤثر بر آن تشریح گردید.

جدول ۴: مقالات منتخب (نگارندگان)

ردیف	عنوان مقاله	عوامل مؤثر
۱	آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان	رسانه عمومی، مدرسه و نظام برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، گروه‌های جست‌وجوگری فلسفی
۲	عوامل و الزامات مؤثر بر توسعه آموزش شهروندی در مدارس متوسطه تهران	عوامل درون‌نهادی (معلمان متخصص و متعهد، تسهیم دانش و تجربه، توسعه و نگهداشت سرمایه انسانی، استقرار نظام ارزیابی و بازخورد، فرهنگ و جو اجتماعی، بینش استراتژیک، برنامه درسی متناسب با موضوع شهروندی) عوامل فرانهادی (حکمروایی، فرهنگ عمومی، تأمین امکانات و منابع مالی) عوامل بین‌نهادی (مشارکت و شبکه‌سازی، همسازی مدرسه و خانواده)
۳	بررسی کاربرد آموزش غیررسمی در آموزش شهروندی (مطالعه موردی: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران)	متغیرهای جمعیت‌شناختی (جنس، تأهل، میزان تحصیلات، سابقه خدمت و میزان درآمد)، آموزش غیررسمی، مهارت ارتباطی، فضای مجازی و طراحی برنامه‌های آموزشی، امکانات مناسب، رسانه، حمایت و سرمایه‌گذاری برای اقشار کم‌درآمد، سیاست‌گذاری‌های دولت
۴	تأثیر آموزش‌های شهروندی بر افزایش آگاهی شهروندی کودکان هشت‌ساله شهر اصفهان (با تأکید بر نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای)	هویت ملی، آموزه‌های دینی و مذهبی، آشنایی با قانون و مقررات، رفتار و روابط اجتماعی، حفظ محیط‌زیست، نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای، جنسیت
۵	تحلیلی بر فرهنگ شهروندی با تأکید بر آموزش‌های شهروندی	مسئولیت‌پذیری، مشارکت‌جویی، رعایت قوانین و مقررات، فرهنگ شهروندی
۶	تأثیر برنامه آموزش شهروندی مبتنی بر تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده بر دانش‌آموزان دختر دبیرستانی در ایران	مداخله آموزشی، تغییر جمعیت‌شناختی (مدرک تحصیلی، رشته تحصیلی، سابقه تدریس)، نگرش به آموزش، هنجارهای انترجایی، کنترل رفتاری، آگاهی، قصد رفتاری
۷	نقش آگاهی‌های آموزشی تلویزیون جمهوری اسلامی در توسعه و گسترش آموزش شهروندی (مطالعه موردی: مناطق ۲ و ۱۸ شهر تهران)	رسانه‌های جمعی، متغیرهای جمعیت‌شناختی (تحصیلات، منطقه، شغل، سکونت)، بخش آگاهی‌های آموزشی

۸	بررسی میزان تأثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت زیست‌محیطی و مهارت اجتماعی	مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت اجتماعی، مهارت زیست‌محیطی، مهارت فردی، مهارت‌های بین‌فردی، مهارت‌های تحکیم و تعالی خانواده، حقوق شهروندی، مهارت‌های ترافیکی، مهارت‌های حفاظت از محیط‌زیست شهری، مهارت‌های مدیریت مصرف، مهارت‌های ایمن‌سازی شهری، مهارت‌های سواد رسانه‌ای، مهارت‌های مشارکت، مهارت‌های کارآفرینی
۹	تدوین و آزمون الگوی آموزش شهروندی جهانی در نظام آموزش و پرورش ایران	متغیرهای جمعیت‌شناختی (جنسیت و تحصیلات)، محتوای آموزشی مناسب، بازنگری سیاست‌های آموزشی
۱۰	عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی با تأکید بر توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: شهرداری زنجان)	رفتارهای مبتنی بر کنش اجتماعی و سیاسی، قانون‌پذیری و قانون‌گرایی، رفتار مبتنی بر آموزه ملی و دینی، رفتار مبتنی بر حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار
۱۱	آموزش شهروندی و نقش آن در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: منطقه ۵ شهر تهران)	توسعه پایدار شهری (توسعه اقتصادی، توسعه فرهنگی، توسعه اجتماعی، توسعه زیست‌محیطی) بافت فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ارائه بسته‌های برنامه‌های آموزشی، آموزش غیرحضور و مجازی
۱۲	تعیین مؤلفه‌های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی برای ارائه یک چارچوب نظری مناسب	رفتارهای اجتماعی و سیاسی، قانون‌مندی و قانون‌گرایی، رفتار ملی-مذهبی، رفتار زیست‌محیطی و توسعه پایدار، تقویت مسئولیت‌پذیری
۱۳	بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران	رویکرد تکلیف‌محور، رویکرد حقوق‌محور، شهروندی زیست‌محیطی، شهروندی جنسیتی، شهروندی چندفرهنگی، تمرکز بر کتاب‌های درسی
۱۴	تبیین رابطه میان آموزش‌های شهروندی با میزان پایداری به فرهنگ شهروندی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی در سال ۱۳۹۳)	نگرش شهروندی، مهارت شهروندی، دانش شهروندی بهره‌مندی از آموزش‌های سازمان رسمی و غیررسمی
۱۵	نقش آموزش شهروندی بر میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان‌های آموزشی	دانشی‌محوری، مسئولیت‌پذیری، وطن‌دوستی، قانون‌مداری، مشارکت، انتقادگری، انتقادپذیری، میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان‌های آموزشی
۱۶	تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مؤلفه‌های آموزش شهروندی	نوع‌دوستی، ارزشمندی وطن‌دوستی، مردم‌سالاری دینی، هدفمندی، ارزشمندی، روشمندی، شایسته‌سالاری، جست‌وجوگری، استقلال فردی، کفایت، سلامت، اعتدال

۱۷	سنجش تأثیر آموزش شهروندی بر توانمندسازی زنان (مطالعه موردی: منطقه ۶ شهرداری تهران)	متغیرهای جمعیت‌شناختی (تحصیلات، وضعیت تأهل، وضعیت شغلی، سن)، مشارکت، آگاهی از مسائل بهداشتی، حقوق و وظایف شهروندی، میزان مهارت زندگی، نوع شغل
۱۸	تحلیل جایگاه مؤلفه‌های اساسی آموزش شهروندی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی	مشارکت فعال، مسئولیت‌پذیری و تعهد، انتقادگری و انتقادپذیری، قانون‌مداری، وطن‌دوستی
۱۹	بررسی آموزش شهروندی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی مقاطع سوم تا نهم با تأکید بر ساختار جدید آموزشی ۳-۳-۶	مسئولیت شهروندی، حقوق شهروندی، ابعاد (مدنی، زیست‌محیطی، سیاسی، فرهنگی، جنسی)
۲۰	مطالعه چگونگی «آموزش شهروندی» در برنامه درسی: سنتز پژوهی مطالعات انجام‌شده در دو دهه اخیر	عوامل محیطی (سنت تاریخی، موقعیت جغرافیایی، ساختار اجتماعی- سیاسی، سیستم اقتصادی، روندهای جهانی)
۲۱	مطالعه تطبیقی- تحلیلی شیوه انتخاب و سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی و آموزش شهروندی در مقطع آموزش ابتدایی ایران با سوئد	سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی، مشارکت در فرایند برنامه درسی
۲۲	نقش آموزش شهروندی در مصرف صحیح آب در شهر تهران (مورد مطالعه: منطقه ۲ و ۱۶)	مصرف بهینه آب، استفاده صحیح از منابع
۲۳	بررسی رابطه آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل)	شاخص‌های توسعه پایدار شهری، شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی، شاخص‌های اقتصادی و زیست‌محیطی، بی‌اعتمادی نهادی، عدم توسعه فرهنگی و ناکارآمدی، آموزش رسمی
۲۴	تدوین مدلی برای آموزش شهروندی با رویکرد مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد	ضرورت و آگاهی برخوردارگی از حقوق و مسئولیت، همسویی با تحولات نوین، کیفیت زندگی و بسط همبستگی اجتماعی، ضرورت آگاهی و برخوردارگی از حقوق و مسئولیت‌ها، ضرورت نیاز به مهارت و همسویی با تغییر و تحولات نوین، افزایش کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی و بسط همبستگی اجتماعی، بی‌اعتمادی نهادی، عدم توسعه فرهنگی
۲۵	ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها در بهبود آموزش شهروندی در کلان‌شهرهای کشور (نمونه موردی: دانشگاه‌های مستقر در شهر تهران)	استقلال شخصی، آگاهی از مسائل جهانی، تساوی جنسیت، تنوع و چندفرهنگی، دموکراسی، صلح و حل تضادها، ارزش‌های شهری، ارزش‌های اخلاقی، آگاهی از محیط‌زیست، هویت ملی و وطن‌پرستی، ارزش‌های مربوط به کار، ارزش‌های خانوادگی

مرحله پنجم: بررسی و ادغام نتایج: با توجه به اینکه هدف فراترکیب ایجاد تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌هاست، در پژوهش حاضر مفاهیمی که مشابه بودند استخراج شد و در کدهایی به‌عنوان مؤلفه دسته‌بندی گردید و پس از آن مؤلفه‌های شناسایی شده در بعدهای مختلف بر اساس تعلق مفهومی قرار گرفتند.

جدول ۵: ابعاد و مؤلفه‌های آموزش شهروندی (نگارندگان)

ردیف	مؤلفه‌ها	مفاهیم	مأخذ	فراوانی
۱	اجتماعی	<p>رسانه عمومی، توسعه و نگهداشت سرمایه انسانی، استقرار نظام ارزیابی و بازخورد، فرهنگ و جو اجتماعی، مشارکت و شبکه‌سازی، مهارت ارتباطی، فضای مجازی، رفتار و روابط اجتماعی، نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای، رسانه‌های جمعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت‌اجتماعی، مهارت‌های ترافیک‌ی، مهارت‌های سواد رسانه‌ای، مهارت‌های مشارکت، مهارت‌های کارآفرینی، رفتارهای مبتنی بر کنش اجتماعی، توسعه اجتماعی، بافت اجتماعی، شهروندی جنسیتی، پذیرش اجتماعی، روندهای جهانی، ساختار اجتماعی، بی‌اعتمادی نهادی، همسویی با تحولات نوین، کیفیت زندگی و بسط همبستگی اجتماعی، سرمایه اجتماعی، آگاهی از مسائل جهانی.</p>	<p>(لطف‌آبادی، ۱۳۸۵؛ سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ خطیب زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ شاه‌طالبی و قبانچی، ۱۳۹۲؛ زنجانی و قرهی، ۱۳۹۰؛ محمدزاده و سلیمان‌پورعمران، ۱۳۹۹؛ تیمورنژاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ نیک‌نامی و مدانلو، ۱۳۸۷؛ حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳؛ جهانیان و حمدی، ۱۳۹۳؛ گل‌بهاری و رجب‌لو، ۱۳۹۹؛ سلیمی، ۱۳۹۸؛ آرایش و شیخ، ۱۳۹۹؛ آرایش و همکاران، ۱۳۹۸؛ حمدی و رزقی شیرسوار، ۱۳۹۰)</p>	۱۶
۲	فرهنگی	<p>تسهیم دانش و تجربه، فرهنگ عمومی، هویت ملی، فرهنگ شهروندی، مهارت‌های تحکیم و تعالی خانواده، توسعه فرهنگی، بافت فرهنگی، تنوع و چندفرهنگی، نگرش شهروندی، مهارت شهروندی، دانش شهروندی، دانایی محوری، نوع‌دوستی، آگاهی از مسائل بهداشتی، سنت تاریخی، عدم توسعه فرهنگی، ارزش‌های شهری، ارزش‌های خانوادگی، تساوی جنسیت، ارزش‌های اخلاقی.</p>	<p>(سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ شاه‌طالبی و قبانچی، ۱۳۹۲؛ گنجی و همکاران، ۱۳۹۳؛ محمدزاده و سلیمان‌پورعمران، ۱۳۹۹؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳؛ نیازی و جعفرپور، ۱۳۹۳؛ جهانیان و حمدی، ۱۳۹۳؛ نیک‌ی و همکاران، ۱۳۹۷؛ نجار نهنوندی و آبخوش، ۱۳۹۴؛ سلیمی، ۱۳۹۸؛ آرایش و شیخ، ۱۳۹۹؛ آرایش و همکاران، ۱۳۹۸؛ حمدی و رزقی شیرسوار، ۱۳۹۰)</p>	۱۴

ردیف	مؤلفه‌ها	مفاهیم	مأخذ	فراوانی
۳	آموزشی	مدرسه و نظام برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، گروه‌های جست‌وجوگری فلسفی، معلمان متخصص و متعهد، برنامه درسی متناسب با موضوع شهروندی، همسازی مدرسه و خانواده، آموزش غیررسمی، طراحی برنامه‌های آموزشی، مداخله آموزشی، نگرش به آموزش، پخش آگهی‌های آموزشی، محتوای آموزشی مناسب، بازنگری سیاست‌های آموزشی، ارائه بسته‌های برنامه‌های آموزشی، آموزش غیرحضور و مجازی، تمرکز بر کتاب‌های درسی، بهره‌مندی از آموزش‌های سازمان رسمی و غیررسمی، جست‌وجوگری، سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی، مشارکت در فرایند برنامه درسی.	(لطف‌آبادی، ۱۳۸۵؛ سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ خطیب زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ دارابی و همکاران، ۱۳۹۷؛ زنجانی و قرهی، ۱۳۹۰؛ کشاورز و امین‌بیدختی، ۱۳۹۹؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳؛ نیازی و جعفرپور، ۱۳۹۳؛ نیکی و همکاران، ۱۳۹۷؛ گوازی، ۱۳۸۷؛ آرایش و شیخ، ۱۳۹۹)	۱۲
۴	سیاسی	بی‌بنش استراتژیک، حکمروایی، سیاست‌گذاری‌های دولت، آشنایی با قانون و مقررات، رعایت قوانین و مقررات، حقوق و وظایف شهروندی، رفتارهای مبتنی بر کنش سیاسی، قانون‌پذیری و قانون‌گرایی، بافت سیاسی، رویکرد حقوق‌محور، وطن‌دوستی، شناسنامه‌سالاری، ساختار سیاسی، دموکراسی، صلح و حل تضادها.	(سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ خطیب‌زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ بدری‌شاه‌طالبی و قبانچی، ۱۳۹۲؛ گنجی و همکاران، ۱۳۹۳؛ محمدزاده و سلیمان‌پورعمران، ۱۳۹۹؛ تیمورنژاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ نیک‌نامی و مدانلو، ۱۳۸۷؛ حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳؛ جهانیان و حمدی، ۱۳۹۳؛ نیکی و همکاران، ۱۳۹۷؛ نجارنهادی و آبخوش، ۱۳۹۴؛ سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۷؛ گل‌بهار و رجب‌لو، ۱۳۹۹؛ سلیمی، ۱۳۹۸؛ آرایش و همکاران، ۱۳۹۸؛ حمدی و رزقی‌شیرسوار، ۱۳۹۰)	۱۷
۵	دینی	آموزه‌های دینی و مذهبی، رفتار مبتنی بر آموزه ملی و دینی، مردم‌سالاری دینی.	(شاه‌طالبی و قبانچی، ۱۳۹۲؛ تیمورنژاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ نیک‌نامی و مدانلو، ۱۳۸۷؛ نیکی و همکاران، ۱۳۹۷)	۴

ردیف	مؤلفه‌ها	مفاهیم	مأخذ	فراوانی
۶	روان‌شناختی	مسئولیت‌پذیری، مشارکت‌جویی، کنترل رفتاری، قصد رفتاری، هنجارهای انتزاعی، آگاهی، مهارت فردی، مهارت‌های بین‌فردی، انتقادگری، هدفمندی، ارزشمندی، استقلال فردی، کفایت، سلامت، اعتدال، میزان مهارت زندگی، انتقادگری و انتقادپذیری.	گنجی و همکاران، ۱۳۹۳؛ دارابی و همکاران، ۱۳۹۷؛ محمدزاده و سلیمان‌پورعمران، ۱۳۹۹؛ نیک‌نامی و مدانلو، ۱۳۸۷؛ جهانیان و حمدی، ۱۳۹۳؛ نیکی و همکاران، ۱۳۹۷؛ نجارنهادی و آبخوش، ۱۳۹۴؛ سبحانی‌نژاد و همکاران، (۱۳۹۷)	۸
۷	اقتصادی	تأمین امکانات و منابع مالی، میزان درآمد، امکانات مناسب، حمایت و سرمایه‌گذاری برای انتشار کم‌درآمد، توسعه اقتصادی، بافت اقتصادی، سیستم اقتصادی، ارزش‌های مربوط به کار.	(سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ خطیب‌زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ سلیمی، ۱۳۹۸؛ آرایش و شیخ، ۱۳۹۹؛ حمدی و رزقی شیرسوار، ۱۳۹۰)	۶
۸	زیست‌محیطی	حفظ محیط‌زیست، مهارت‌های حفاظت از محیط‌زیست شهری، مهارت‌های مدیریت مصرف، مهارت‌های ایمن‌سازی شهری، رفتار مبتنی بر حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار، توسعه زیست‌محیطی، شهروندی زیست‌محیطی، موقعیت جغرافیایی، مصرف بهینه آب، استفاده صحیح از منابع، آگاهی از محیط‌زیست.	(شاه‌طالبی و قپانچی، ۱۳۹۲؛ محمدزاده و سلیمان‌پورعمران، ۱۳۹۹؛ تیمورنژاد و همکاران، ۱۳۹۵؛ رفیعی و لطفی، ۱۳۸۹؛ نیک‌نامی و مدانلو، ۱۳۸۷؛ حاضری و خلیلی، ۱۳۹۳؛ سلیمی، ۱۳۹۸؛ یوسفیان و صالحی‌امیری، ۱۳۹۹؛ آرایش و شیخ، ۱۳۹۹؛ حمدی و رزقی شیرسوار، ۱۳۹۰)	۱۰
۹	جمعیت‌شناختی	جنس، تأهل، میزان تحصیلات، سابقه خدمت، جنسیت، مدرک تحصیلی، رشته تحصیلی، سابقه تدریس، منطقه، شغل، سکونت، نوع شغل.	(خطیب‌زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹؛ شاه‌طالبی و قپانچی، ۱۳۹۲؛ دارابی و همکاران، ۱۳۹۷؛ زنجانی و قرهی، ۱۳۹۰؛ کشاورز و امین‌بی‌دختی، ۱۳۹۹؛ نجارنهادی و آبخوش، ۱۳۹۴)	۶

مرحله ششم، تعیین کیفیت نتایج: محقق برای کنترل نتایج استخراجی خود از مقایسه نظرات خود با چند خبره دیگر نیز استفاده نموده است و سپس نتایج از طریق شاخص کاپا ارزیابی و مورد تأیید قرار گرفت.

روایی و پایایی

برای ارزیابی پایایی پژوهش، از ضریب کاپا استفاده شده است. کوهن (۱۹۶۰) فرمول کاپا را برای محاسبه توافق مورد انتظار ابداع کرد. مقدار کاپا بین صفر تا یک نوسان دارد و هرچه مقدار آن به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نشان می‌دهد که توافق بیشتری بین مرورگران وجود دارد. با انجام محاسبات ضریب کاپا ۰/۹۷ به دست آمد.

مرحله هفتم، اعلام نتایج: در این مرحله از روش فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل گذشته در قالب یک مدل براساس ابعاد و مؤلفه‌ها ارائه می‌گردد.

آموزش شهروندی	
روان‌شناختی	مسئولیت‌پذیری، مشارکت‌جویی، کنترل رفتاری، قصد رفتاری، هنجارهای انتزاعی، آگاهی، مهارت فردی، مهارت‌های بین‌فردی، انتقادگری، هدفمندی، ارزشمندی، استقلال فردی، کفایت، اعتدال، میزان مهارت زندگی، انتقادگری و انتقادپذیری
سیاسی	بیش استراتژیک، حکمروایی، سیاست‌گذاری‌های دولت، آشنایی با قانون و مقررات، رعایت قوانین و مقررات، حقوق و وظایف شهروندی، رفتارهای مبتنی بر کنش سیاسی، قانون‌پذیری و قانون‌گرایی، بافت سیاسی، رویکرد حقوق محور، وطن‌دوستی، شایسته‌سالاری، ساختار سیاسی، دموکراسی، صلح و حل تضادها
اقتصادی	تأمین امکانات و منابع مالی، میزان درآمد، امکانات مناسب، حمایت و سرمایه‌گذاری برای اقشار کم‌درآمد، توسعه اقتصادی، بافت اقتصادی، سیستم اقتصادی، ارزش‌های مربوط به کار
جمعیت‌شناختی	جنسیت، تأهل، میزان تحصیلات، سابقه خدمت، مدرک تحصیلی، رشته تحصیلی، سابقه تدریس، منطقه، نوع شغل، سکونت
آموزشی	مدرسه و نظام برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، گروه‌های جست‌وجوگری فلسفی، معلمان متخصص و متعهد، برنامه درسی متناسب با موضوع شهروندی، همسازی مدرسه و خانواده، آموزش غیررسمی، طراحی برنامه‌های آموزشی، مداخله آموزشی، نگرش به آموزش، پخش آگهی‌های آموزشی، محتوای آموزشی مناسب، بازنگری سیاست‌های آموزشی، ارائه بسته‌های برنامه‌های آموزشی، آموزش غیرحضور و مجازی، تمرکز بر کتاب‌های درسی، بهره‌مندی از آموزش‌های سازمان رسمی و غیررسمی، جست‌وجوگری، سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی، مشارکت در فرایند برنامه درسی
اجتماعی	رسانه عمومی، توسعه و نگهداشت سرمایه انسانی، استقرار نظام ارزیابی و بازخورد، فرهنگ و جو اجتماعی، مشارکت و شبکه‌سازی، مهارت ارتباطی، فضای مجازی، رفتار و روابط اجتماعی، نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت اجتماعی، مهارت‌های ترفیکی، مهارت‌های سواد رسانه‌ای، مهارت‌های مشارکت، مهارت‌های کارآفرینی، رفتارهای مبتنی بر کنش اجتماعی، توسعه اجتماعی، بافت اجتماعی، شهروندی جنسیتی، پذیرش اجتماعی، روندهای جهانی، ساختار اجتماعی، بی‌اعتمادی نهادی، همسویی با تحولات نوین، کیفیت زندگی و بسط همبستگی اجتماعی، سرمایه اجتماعی، آگاهی از مسائل جهانی

آموزه‌های دینی و مذهبی، رفتار مبتنی بر آموزه ملی و دینی، مردم‌سالاری دینی	دینی
تسهیم دانش و تجربه، فرهنگ عمومی، هویت ملی، فرهنگ شهروندی، مهارت‌های تحکیم و تعالی خانواده، توسعه فرهنگی، بافت فرهنگی، تنوع و چندفرهنگی، نگرش شهروندی، مهارت شهروندی، دانش شهروندی و دانایی محوری، نوع‌دوستی، آگاهی از مسائل بهداشتی، سنت تاریخی، عدم توسعه فرهنگی، ارزش‌های شهری، ارزش‌های خانوادگی، تساوی جنسیت، ارزش‌های اخلاقی	فرهنگی
حفظ محیط‌زیست، مهارت‌های حفاظت از محیط‌زیست شهری، مهارت‌های مدیریت مصرف، مهارت‌های ایمن‌سازی شهری، رفتار مبتنی بر حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار، توسعه زیست‌محیطی، شهروندی زیست‌محیطی، موقعیت جغرافیایی، مصرف بهینه آب، استفاده صحیح از منابع، آگاهی از محیط‌زیست	محیط‌زیستی

۵. نتیجه‌گیری

مفهوم آموزش شهروندی مفهومی کلی است که به فرهنگ و بافت جامعه مورد نظر خود وابسته است؛ ولی به معنای عام، راه‌های زندگی کردن با یکدیگر را می‌توان از آن برداشت کرد که در اعلامیه حقوق بشر نیز با همین معنا آورده شده است (شاه‌طالبی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴). آموزش شهروندی اگرچه به اشکال مختلف در بیشتر کشورها متداول بوده است، امروزه اقبال زیادی پیدا کرده و توجه بسیاری را معطوف خود ساخته است؛ به گونه‌ای که برخی از نویسندگان، این آموزش‌ها را نجات‌بخش بحران دنیای معاصر می‌دانند (بیرزا، ۲۰۰۰). از این رو تحقیق حاضر با بررسی مقالات متعددی که در این حوزه صورت گرفته، مدلی جامع ارائه کرده است.

مدل مفهومی استخراج‌شده این پژوهش که ثمره مطالعه مقالات مرتبط با این موضوع است، ۹ مؤلفه دارد. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: دین‌داری، عوامل اجتماعی، اقتصادی، روانی، سیاسی، زیست‌محیطی، فرهنگی، آموزشی و جمعیت‌شناختی. مدل ارائه‌شده در این پژوهش، یک مدل مفهومی و ثمره تمام تحقیقاتی است که تاکنون درباره این موضوع انجام شده که این مهم با توجه به نتایج مطالعات پیشین و استخراج متغیرها و مؤلفه‌های آنان برای استفاده از این مدل صورت پذیرفته است. بنابراین سایر محققان در پژوهش‌های آتی در این موضوع می‌توانند با استفاده از این مدل به بسیاری از یافته‌های مقالات گذشته دست یابند.

هریک از مقالات ذکر شده، آموزش شهروندی را در ارتباط با یک یا چند مؤلفه به کار برده و بررسی کرده است. یافته‌ها حاکی از آن است که عوامل متعددی از جمله موارد ذکر شده بر آموزش شهروندی اثرگذار است. نتایج تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد مفهوم آموزش شهروندی با مؤلفه‌های ذکر شده رابطه مستقیم و معناداری داشته است. با توجه به این امر که جامعه برای پیشرفت نیازمند آموزش می‌باشد و آموزش شهروندی نیز نیازمند زیرساز و بستری مناسب است، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران درخصوص این مؤلفه‌های استخراج شده برنامه‌ریزی کنند تا به نتیجه مطلوب برسند.

منابع

- آقازاده، احمد. (۱۳۸۵ الف). *مسائل آموزش و پرورش ایران*. تهران: انتشارات سمت.
- آقازاده، احمد. (۱۳۸۵ ب). *اصول و قواعد حاکم بر فرایند تربیت شهروندی و بررسی مسیر تحولات و ویژگی‌های این گونه آموزش‌ها در ژاپن*. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۵ (۱۷)، ۶۶-۵۴.
- آرایش، منصور، و شیخی، محمدتقی. (۱۳۹۹). *بررسی رابطه آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل)*. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰ (۳۴)، ۶۰-۳۳.
- آرایش، منصور، شیخی، محمدتقی، و اجلالی، حسین پرویز. (۱۳۹۸). *تدوین مدلی برای آموزش شهروندی با رویکرد مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد*. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)*، ۹ (۳۱)، ۱۱۸-۸۵.
- پورموسی، علی، و مدیری، مهدی. (۱۳۹۵). *آموزش شهروندی و نقش آن در تحقق توسعه پایدار شهرهای جدید (نمونه موردی: شهر جدید اندیشه)*. *دومین کنگره زمین، فضا و انرژی پاک*.
- تیمورنژاد، کاوه، یوزباشی، علیرضا، و ابراهیمی، مجید. (۱۳۹۶). *عوامل مؤثر بر آموزش شهروندی با تأکید بر توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: شهرداری زنجان)*. *فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری*، ۵ (۳) پیاپی ۱۹، ۹۵-۷۹.
- جهانیان، رمضان، و احمدی، مهنوش. (۱۳۹۲). *نقش آموزش شهروندی بر میزان پذیرش اجتماعی مدیران فرهنگی در سازمان‌های آموزشی*. *مطالعات مدیریت شهری*، ۵ (۱۵)، ۱۰۸-۹۹.
- حمدی، کریم، رزقی شیرسوار، هادی. (۱۳۹۰). *ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها در بهبود آموزش شهروندی در کلان‌شهرهای کشور (نمونه موردی: دانشگاه‌های مستقر در شهر تهران)*. *مدیریت فرهنگی*، ۵ (۱۳)، ۷۲-۵۹.
- حاضری، علی محمد، و خلیلی، علی. (۱۳۹۳). *بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران*. *فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۱ (۳)، ۱۴۹-۱۳۱.
- خطیب‌زنجانی، نازیلا، فرج‌اللهی، مهران، و سرمدی، محمدرضا. (۱۳۹۰). *بررسی کاربرد آموزش غیررسمی در آموزش شهروندی (مطالعه موردی: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران)*. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، (۱)

۲، ۴۵-۷۱.

دارابی، فاطمه، یاسری، مهدی، کاوه، محمدحسین، و ماهری، مینا. (۱۳۹۷). تأثیر برنامه آموزش شهروندی مبتنی بر تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده بر دانش آموزان دختر دبیرستانی در ایران. *آموزش بهداشت و ارتقای سلامت ایران*. ۶ (۴)، ۴۲۹-۴۳۷.

دانشنامه مدیریت شهری و روستایی. (۱۳۸۷). انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور: تهران، وزارت کشور، شماره ۲۹۸.

رفیعی، کامبیز، و لطفی، حیدر. (۱۳۸۹). آموزش شهروندی و نقش آن در تحقق و دستیابی به توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: منطقه ۵ شهر تهران). *جغرافیای انسانی*. نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۸، ۲۰۴-۲۱۵.

زنجانی، حبیب‌الله، و قرهی، مریم. (۱۳۹۰). نقش آگهی‌های آموزشی تلویزیون جمهوری اسلامی در توسعه و گسترش آموزش شهروندی (مطالعه موردی: مناطق ۲ و ۱۸ شهر تهران). *مطالعات جامعه‌شناختی ایران*، ۱ (۳)، ۴۱-۵۹.

سلیمی، جمال. (۱۳۹۸). مطالعه چگونگی «آموزش شهروندی» در برنامه درسی: سنتز پژوهی مطالعات انجام‌شده در دو دهه اخیر. *پژوهش‌های برنامه درسی*. ۹ (۲) پیاپی ۱۸، ۲۵۵-۲۸۷.

سلیمانی، نادر، جعفری، پیروش، و درویشی، لیلا. (۱۴۰۰). عوامل و الزامات مؤثر بر توسعه آموزش شهروندی در مدارس متوسطه شهر تهران. *فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی*. ۱۷ (۴)، ۲۴۱-۲۶۵.

سبحانی‌نژاد، مهدی، نجفی، حسن، و جعفری‌هرندی، رضا. (۱۳۹۷). تحلیل جایگاه مؤلفه‌های اساسی آموزش شهروندی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)*. ۱۵ (۱) پیاپی ۲۷، ۶۷-۷۸.

سهرابی، بابک و همکاران. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مدیریت اسلامی با رویکرد فراترکیب. *فصلنامه چشم‌نواز مدیریت دولتی*، شماره ۶.

سیف، علی‌اکبر. (۱۴۰۱). *روان‌شناسی پرورشی نوین*. انتشارات دوران: تهران.

شاه‌طالبی، بدری، و قپانچی، اکرم. (۱۳۹۲). تأثیر آموزش‌های شهروندی بر افزایش آگاهی شهروندی کودکان هشت‌ساله شهر اصفهان (با تأکید بر نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای). *فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۳ (۳) پیاپی ۱۱، ۱۲۹-۱۵۰.

شاطریان، محسن، و آقابرگی‌زاده، شیوا. (۱۳۹۴). نقش آموزش شهروندی در تحقق توسعه پایدار شهری. *اولین همایش ملی توسعه پایدار شهری*. تهران: گروه پژوهشی کیمیا.

شرقی، محمدرضا، و طاهریپور، محمدشریف. (۱۳۸۷). نقش نهاد آموزشی در تربیت شهروندی. *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، شماره ۱۱۵ و ۱۱۶، ۴۹-۶۲.

صباغی، نیره، و سعادت‌مند، زهره. (۱۳۹۲). بررسی میزان اثربخشی مؤلفه‌های ارزش شهروندی در برنامه درسی

- دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه درسی، ۲ (۳۷): ۱۶۶-۱۵۵.
- فتحی، سروش، و مختارپور، مهدی. (۱۳۹۰). توسعه شهری، شهرنشینی و حقوق شهروندی. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۳ (۴ مسلسل ۱۲): ۸۹-۱۰۵.
- فرمیهنی فراهانی، محسن. (۱۳۸۹). تربیت شهروندی، تهران: انتشارات آبیژ.
- قائدی، یحیی. (۱۳۸۵). تربیت شهروند آینده. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی وزارت آموزش و پرورش*. ۵ (۱۷)، ۲۱۰-۱۸۳.
- کشاوری، یوسف، و امین‌بیدختی، علی‌اکبر. (۱۴۰۰). تدوین و آزمون الگوی آموزش شهروندی جهانی در نظام آموزش و پرورش ایران. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۱۷ (۱): ۱۳۳-۱۱۳.
- گنجی، محمد، نیازی، محسن، و عسکری کویری، اسما. (۱۳۹۳). تحلیلی بر فرهنگ شهروندی با تأکید بر آموزش‌های شهروندی. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)*، ۴ (۱۲): ۷۵-۱۰۰.
- گل‌بهراری، ندا، و رجبلو، علی. (۱۳۹۹). بررسی آموزش شهروندی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی مقاطع سوم تا نهم با تأکید بر ساختار جدید آموزشی ۳-۳-۶. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۷ (۱۵)، ۲۹۷-۳۲۴.
- گوازی، آرش. (۱۳۸۷). مطالعه تطبیقی-تحلیلی شیوه انتخاب و سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی و آموزش شهروندی در مقطع آموزش ابتدایی ایران با سوئد. *نوآوری‌های آموزشی*، ۷ (۲۵): ۴۸-۱۱.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان. *نوآوری‌های آموزشی*، ۵ (۱۷) ویژه‌نام نوآوری در تربیت شهروندی، ۱۱-۴۴.
- معمدنژاد، کاظم. (۱۳۷۱). مطالعات انتقادی در ارتباط جمعی. *فصلنامه رسانه*. شماره ۹.
- محمدزاده، شیماء، و سلیمان‌پورعمران، محبوبه. (۱۳۹۹). بررسی میزان تأثیر آموزش شهروندی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مهارت زیست‌محیطی و مهارت اجتماعی. *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*. ۲۲ (۱۱) پیاپی ۱۰۲، ۷۵-۹۰.
- نقی‌زاده، نفیسه، و امید، جمشید. (۱۳۹۶). بررسی جایگاه آموزش و پرورش در تربیت شهروندی. *کنفرانس بین‌المللی علوم اجتماعی، تربیتی و علوم انسانی*، ۱-۱۷.
- نیکنامی، مصطفی، و مدانلو، یاسمن. (۱۳۸۷). تعیین مؤلفه‌های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت اراده یک چارچوب نظری مناسب. *فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی*، ۲ (۱): ۱۳۷-۱۶۴.
- نیازی، محسن، و جعفرپور، مرتضی. (۱۳۹۳). تبیین رابطه میان آموزش‌های شهروندی با میزان پایبندی به فرهنگ شهروندی (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی در سال ۱۳۹۳). *شهر پایدار*، ۲ (۲) پیاپی ۳، ۱۸۱-۱۸۱.
- نیک، پویا، مرادی، سبحان، زارعی، سیروس، بسطام کیش، مهدی، و عزیزی محمودآباد، مهران. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مؤلفه‌های آموزش شهروندی.

آموزش پژوهی، ۴ (۱۶): ۷۹-۹۰.

نجانرناوندی، مریم، و آبخوش، معصومه. (۱۳۹۴). سنجش تأثیر آموزش شهروندی بر توانمندسازی زنان (مطالعه موردی: منطقه ۶ شهرداری تهران). زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۱۳ (۱): ۱۳۱-۱۴۹.

نوابخش، مهرداد، و ارجمند سیاهپوش، اسحاق. (۱۳۸۸). مبانی توسعه پایدار شهری. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

نظام‌نامه جامع آموزش و مشارکت‌های شهروندی شهرداری تهران. (۱۳۸۵). انتشارات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران: تهران، اداره کل آموزش و مشارکت‌های شهروندی.

یوسفیان، ملیکا، و صالحی امیری، سید رضا. (۱۳۹۹). نقش آموزش شهروندی در مصرف صحیح آب در شهر تهران (مورد مطالعه: منطقه ۲ و ۱۶). مطالعات مدیریت شهری، ۱۲ (۴۴): ۲۷-۳۳.

یوسفی، امیر. (۱۳۹۳). جایگاه و نقش آموزش و پرورش در فرایند توسعه پایدار. اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مالعات اجتماعی و فرهنگی. تهران: مؤسسه آموزش عالی مهر اروند، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار.

- Abdi, A A., & Shultz, L. (2013). Youth, social engagement and citizenship in Canada: educational challenges and alternatives. *Sisyphus: Journal of Education*. 1(2), 54-74
- Birzea, C. (2000). *Education for democratic citizenship: A life long learning perspective*. Council of Europe Publication, Strasbourg.
- Cogan, J., Dericott, R., & Derricott, R. (2014). *Citizenship for the 21st century: An international perspective on education*. Routledge.
- Darabi, F., Yaseri, M., Kaveh, M.H., Khalajabadi Farahani, F., Majlessi, F. & Shojaeizadeh, D.(2017). The Effect of a Theory of Planned Behavior-based Educational Intervention on Sexual and Reproductive Health in Iranian Adolescent Girls: A Randomized Controlled Trial. *Journal of research in health sciences*. 17(4).
- Esmaeeli, R. & Ghasemi, V. (2001). *Citizenship Education As a Central Requirement Of Citizens In Isfahan*. Review Of Citizen Culture Development Conference Proceedings. Isfahan: Moheban. 115 – 117. (in Persian).
- Gholtash, A. (2009). *Review of Approaches To Citizenship Education In The Primary School Curriculum In Iran and Citizenship Education Curriculum Design*. Thesis In The Field Of Curriculum Development, Islamic Azad University, Khorasgan Branch. (in Persian).
- Hudson, W. (2001). *Religious Citizenship*. Gfu.ac.edu.ac.
- Keating, A. & Janmaat, J. G. (2016). *Education Through Citizenship At School : Do School Activities Have A Lasting Impact on Youth Political Engagement?*. *Parliamentary Affairs*. 69(2), 409-429.
- Lee, W, O. (1999). *Qualities Of Citizenship For The New Century: Perception Of Asian Educational Leaders*. Paper Presented At The Fifth UNESCOACEID International Conference On Reforming Learning, Curriculum and Pedagogy. Bangkok, Thailand 13-16 DC.
- Lotfabadi, H. (2006). *National and Global Citizenship Education with Strengthening the Identity and Value Systems of Students*. *Journal of Educational Innovations*. 5(17), 25-32. (In Persian).
- McGowan.(2006). Children's Fiction as a Source for studies Skill-Building, ERIC Clearinghouse for Social Studies Social. *Social Science Education*.

Osler A. (1997) *Training And Youth To The Development Of Citizenship With European Dimension*. Publications The University Of Birmingham.

Rooney, Kevin.(2007). *Citizenship Education Is not Working*. Battle of Ideas 2008. London: Qualifications and Curriculum Authority.

Torney, P. J. (1991). *Civic Education*. In A. Lewy. International Encyclopedia of Curriculum. Pergamon Press.

Designing a model for explaining the effective factors of citizenship education in Iran with a met acomposite approach

Mohsen Niazi,¹ Ali Farhadian,² Zahra Ismailzadeh Qamsari,^{3*}
Fatemeh Alipour Firozabad⁴

Received: 2023/11/09

Accepted: 15/01/2024

Abstract

Citizenship education requires developing the capacities of individuals and groups to participate & make decisions and act consciously and responsibly in social, political, economic & cultural life. These trainings include human rights, continuous and all-round growth, ethics & values, peace & peacefulness, social equality and respect for differences. Citizenship education empowers people to play a role as an active citizen in society, and this empowerment is possible through creating knowledge, skills and attitudes in people. Based on this, the aim of the current research is to identify the effective factors on citizenship education through metacombination. From this point of view, this research is practical in terms of purpose and the researcher has combined them after reviewing related articles. In this regard, after the preliminary investigations and the opinion of the professors of this field, 29 articles from among dozens of articles observed in the databases have been selected as the statistical population and have been carefully examined and evaluated. The results show that 9 components have been identified around the factors affecting citizenship education, which have been presented after several stages of the conceptual model related to this topic. These components include religiosity, social, economic, psychological, political, environmental, cultural, educational and demographic factors. Understanding the results of this study, which is the result of previous research, can serve as a comprehensive guide for researchers in this field.

Key words: education, citizenship education, citizenship education, citizenship culture, metacombination.

1. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran

2. Assistant Professor, Department of Management and Entrepreneurship, Faculty of Management, Kashan University, Kashan, Iran

3. Master's student in Educational Management, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran (Corresponding Author); zahraesmailzadeh.1377@gmail.com

4. Master's student in social sciences research, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran